

Розселення та еміграція українців у другій половині XIX – на початку XX ст.

Процес утвердження капіталістичних відносин в Україні супроводжувався малоземеллям та повним обезземеленням селянства. Селяни, втративши основне джерело існування, прагнули повернення до традиційного способу життя. Отже, найпершою і головною метою українських селян стають пошуки вільних земель.

Продовжився розпочатий ще з кінця XVIII – початку XIX ст. переселенський рух українців у Поволжя та на Північний Кавказ. У другій половині XIX ст. кількість українського населення досягла майже 400 тис. чол. у Нижньому Поволжі та 1,3 млн. на Кавказі. Понад 100 тис. українців опинилися у Казахстані та Середній Азії. Українські поселенці приносили свій господарський досвід на місця нових поселень, запроваджували у хліборобську практику досі не знані тут культури гречку, кукурудзу, цукровий буряк, помідори, полуниці тощо.

Емігрували українці й у малозаселені у той час регіони Сибіру. Наприкінці XIX ст. їх тут налічувалося близько 225 тис. чол. Українці зробили значний внесок в освоєння далекосхідних обширів й інших окраїнних земель Російської імперії: у незвичних кліматичних умовах тяжкою працею осушували болота, викорчувували ліси, освоювали цілинні землі.

Новий поштовх переселенському руху українців на Схід дали Столипінські аграрні реформи 1906 – 1916 рр.

З Галичини та Закарпаття українці в основному емігрували до США, Канади, Бразилії. Зацікавлені у дешевій робочій силі для розвитку сільського господарства і промисловості уряди цих країн у 70–90-х роках XIX ст. заохочували масове переселення із-за кордону. Основна маса емігрантів з України направлялась туди на заробітки. У 1877 р. перша емігрантська група українських переселенців, прибувши із Закарпаття до США, поповнила лави шахтарів штату Пенсільванія. Найбільше ж українські селяни прагнули одержати для сільськогосподарського обробітку земельну ділянку – гомстед (наділ, який надавався з державних земельних фондів на пільгових умовах у США та Канаді тим, хто бажав вести фермерське господарство).

Багато їх було і серед шахтарів, де заробітки діставалися найважче. Мізерну платню одержували некваліфіковані робітники-українці. Незважаючи на матеріальні нестатки, українська імміграція США, яка наприкінці XIX ст. налічувала більш як 200 тис. чол., зберігала українські національні звичаї і традиції, усвідомлюючи себе єдиною національною спільнотою.

Наприкінці XIX ст. дещо меншою за кількістю була українська іммігрантська громада Канади. Переважну більшість становили галицькі та буковинські українці. Вони селилися на безлюдних місцях Західної Канади, де й одержували гомстеди. Отримавши власне господарство, сусіди по гомстедах будували свої житла, утворювали поселення з церквою, школою, поштою. Так виникли українські селища. Як і українці-першопоселенці у США, їхні земляки в Канаді одне з перших своїх селищ також назвали Україною.

У новозбудованих селищах українські іммігранти зберігали національні традиції – і в особливостях будівництва житла, і в декоративно-ужитковому мистецтві (меблі, посуд, одяг). Так само справляли весілля, хрестини, похорони, відзначали народні та релігійні свята, не забували народних пісень, привезених з батьківщини, створювали й нові.

В Україні, як і в більшій частині Європи, мешкали представники різних народів та релігій. Майже три чверті всього населення становили українці, значно переважаючи інші групи у восьми з дев'яти губерній Наддніпрянської України. Але поряд з ними проживало чимало росіян, поляків, євреїв, німців та представників інших народів.

Неукраїнське населення було розподілене нерівномірно. Загалом, міста, що в Наддніпрянській Україні XIX ст. швидко зростали, були осередками неукраїнської культури. Така ж ситуація була і на західноукраїнських землях.

Національний склад міського населення Наддніпрянщини на 1897 р.

Національність	Кількість	Відсоток
Росіяни	1050000	34
Українці	937000	30,3
Євреї	830000	27
Інші	268000	8,6
Всього	3085000	99,9

Населення найбільших міст Наддніпрянщини

Міста	1860 р.	1897 р.	1914 р.
Одеса	113000	404000	669000
Київ	65000	248000	626000
Харків	50000	174000	245000
Катеринослав	19000	121000	220000
Миколаїв	32000	92000	104000

Незалежно від чисельності та географії проживання, деякі з цих народів вели особний спосіб життя з власними законами, школами, звичаями та культурою, яка іноді помітно відрізнялася і була цілком чужою сусідам-українцям. Однак ці народи мешкали в Наддніпрянщині поряд з українцями, вважали її своєю батьківщиною і становили єдину спільність.

Росіяни і поляки, хоча і були меншістю, в Україні, належали до провідних прошарків у політичному і соціально-економічному житті. Євреї, німці, татари та інші народи, як правило вели відокремлене економічне і культурне життя. Для євреїв була визначена „межа осілості”, на схід від якої їм заборонялося оселятися.